

ПЛЮРІЦЕНТРИЗМ НА ПРИКЛАДІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ : ЛІНГВАЛЬНІ ТА СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ

Марія КИРИЛЮК (Умань, Україна)

У статті аналізується варіативність німецької мови через призму сучасних підходів до мовної плюріцентрики, визначається вагомість лінгвістичної складової та роль соціальних чинників як критеріїв визначення плюріцентричних мов, описується плюріцентрика німецької мови як ієрархічна структура варіативності двох рівнів та сучасне бачення комунікативного стандарту, з'ясовується відношення німців до регіонального мовлення та його причини.

Ключові слова: *плюріцентрика мов, критерії визначення плюріцентричних мов, німецька мова, плюріцентрика першого (другого рівня), сучасний комунікативний стандарт, протиставлення глобального національному.*

This article analyses variability of the German language through the modern approach to language pluricentricity, determines the significance of the linguistic component and the role of social factors as a criteria of the determination of pluricentric languages, describes the pluricentricity of the German language as a hierarchic structure of a two-level variability and the modern approach to the communicative standard, describes the attitude of the Germans to regional speaking and its reasons.

Key words: *pluricentricity of languages, criteria for determination of pluricentric languages, German, pluricentricity of the first/ second level, contemporary communicative standard, global versus national.*

Теоретичні засади плюріцентризму мов, закладені в роботах Клосса (Heinz Kloss) та Кляйна (Michael Clyne), не втрачають і сьогодні свого значення для подальшого розвитку теорії плюріцентризму [2; 3]. Зокрема Кляйн дає визначення плюріцентричних мов як мов “with several interacting centres, each providing a national variety with at least some of its own norms” [2: 1], наголошуючи при цьому, що плюріцентризм мов є соціолінгвістичним концептом, при якому центральну роль відіграють як побутування мови в кількох суверенних державах, так і функція національного варіанту для ідентичності його мовців та суспільства в цілому [2: 455]. Таким чином, спроба описати плюріцентрику як чисто лінгвістичну проблему не є

адекватною, оскільки при цьому втрачається ідентифікаційна функція національного варіанту.

Якщо керуватися такими міркуванням, то коректною назвою для національних варіантів німецької мови слід вважати *Österreichisches Deutsch*, *Deutschländisches Deutsch*, *Schweizerisches Deutsch*, *Lichtensteinliches Deutsch usw.*, тоді як при позначеннях типу *Deutsch in Österreich*, *Deutsch in Deutschland oder in der Schweiz* ігнорується державно-національна складова, що є неприйнятним для плюріцентрики як наукового поняття.

Прикметно, що національні варіанти плюріцентричних мов всупереч уявленню мовців не є мовами у вузькому розумінні, так як їм бракує лінгвістичної дистанції і не виключається можливість порозуміння. Це стосується лише так званих стандартизованих варіантів (*Standartvarietäten*), тоді як регіональні варіанти, як правило, значно відрізняються в мовному відношенні, виявляються, таким чином, своєрідним проміжним ступенем між діалектом та повністю сформованою нормативною мовою з широким лінгвістичним діапазоном.

Іншим установчим критерієм національних варіантів є мовно-політична воля населення країни та її інституцій, котрі розглядають свій національний варіант не як самостійну мову, а як частину загальної. Це не шкодить його функції ідентифікації для мовців, оскільки, на думку Кляйна [2: 455], не так багато ознак мови є достатніми для реалізації функції ідентифікації. На прикладі деяких мов видно (боснійська, хорватська, сербська), що політична воля виявляється достатньою для конституювання мови – лінгвістична складова з часом стає наслідком соціально-національного рішення.

В свою чергу, дефініція національного варіанту охоплює сукупність всіх мовних явищ, які відносять типологічно до німецької мови на території певної національної держави, як мовний стандарт, так і всі розмовні регіональні варіанти, оскільки вони також є частиною мовної реальності тієї чи іншої країни, частиною мовної ідентичності її мовців.

Основними постулатами теорії плюріцентрики для визначення плюріцентричних мов є критерії екстралінгвістичного характеру: побутування мови та її статус в державі [4: 24,25]. Плюріцентрична мова зустрічається щонайменше у двох суверенних державах, в яких вона має статус єдиної державної мови, однієї з державних мов чи щонайменше визнаної регіональної мови, завдяки чому вони реалізуються як інтерактивні мовні центри.

Мур (*Rudolf Muhr*) розглядає лінгвістичну складову як критерій визначення плюріцентричних мов, що витікає із вище зазначеного. Звісно, будь-який варіант мусить мати достатньо лінгвістичних особливостей, щоб вирізнитися серед інших і стати, таким чином, засобом особистої та колективної ідентифікації мовців. Така мовна своєрідність підтверджується зазвичай кодифікацією (*Kodifizierung durch Wörterbücher und Grammatiken*), відображенням у словниках та граматиках, і для цього немає потреби у великій кількості лінгвістичних ознак. Достатніми для диференціації можуть бути деякі особливості вимови чи відмінності у лексиці.

Плюріцентризм мов є досить поширеним явищем серед мов світу. В Європейському Союзі 6 із 23 офіційних мов держав-членів ЄС є плюріцентричними в межах цієї організації: німецька, англійська, французька, грецька, нідерландська та шведська, тоді як італійська, іспанська та португальська проявляють свою варіативність за межами ЄС. Сучасними дослідженнями засвідчується, що у всьому світі статус плюріцентричних підтверджується у 27 мов, на яких розмовляють у 157 країнах світу: китайська (2), англійська (76), французька (29), німецька (7), хінді-урду (2), іспанська (24), португальська (9), російська (8) [5: 183]. Без перебільшення можна стверджувати, що плюріцентризм є невід'ємною ознакою сучасних мов, якими слугується велика кількість людей в багатьох країнах світу.

Існування своєрідної ієрархії в мовній плюріцентриці, яку вперше відмітив Кляйн, зумовлене не якісними, а скоріше кількісними відмінностями між окремими варіантами і знаходить відображення у протиставленні

домінантні / недомінантні варіанти. При цьому прикметами останніх є наступні:

- обмежена кількість мовців;
- вони не є історично належними країні;
- мають незначну політичну та лінгвістичну вагомість та обмежені можливості кодифікації та поширення своєї норми;
- обмежений вплив на загальну мову;
- невпевненість у коректності власної норми та схильність до того, щоб її уникати в сумнівних випадках;
- при кодифікації норми недомінантного варіанту існує тенденція маркування її як розмовної чи діалектної;
- еліти недомінантних варіантів мають тенденцію пристосовуватися до норм домінантного варіанту і цим самим ставлять під сумнів чинність власної норми;
- вони мало представлені в глобальних ЗМІ, як правило, не поширюють свої норми, і як результат є в наявності мало інформації про них, що призводить до того, що за стандарт приймають норми домінантного варіанту [5: 184].

Оцінюючи плюріцентрику німецької мови, ми виходимо передусім із її статусу в німецькомовних країнах. У Бельгії, Німеччині, Ліхтенштейні, Австрії та Швейцарії вона є офіційною мовою зі статусом єдиної державної мови чи однієї з державних мов країни, тоді як в Італії є визнаною регіональною мовою (Трентіно-Зюдтіроль). Очевидним є той факт, що ситуація з німецькою мовою у названих країнах різниться як за чисельністю мовців, так за впливом на формування норми загальної мови. В цьому зв'язку Аммон [5: 185] вводить поняття центрів двох рівнів (*Vollzentren und Halbzentren*), передаючи таким чином символічно вагомість окремих національних варіантів. При цьому як центри німецької мови першого рівня (*Vollzentren*) розглядаються Німеччина, Австрія та Швейцарія, тоді як інші варіанти з меншою кількістю мовців та меншим впливом на нормотворення німецької мови вважаються центрами другого рівня (*Halbzentren*). Відповідно до назви вище означених країн варіанти іменуються як *Österreichisches Deutsch (ÖD)*, *Deutschländisches Deutsch (DD)*

und Schweizerisches Deutsch (SD). В свою чергу плуріцентрика для *ÖD* представлена чотирма варіантами другого рівня : *Ostösterreichisch, Kärntnerisch, Tirolerisch, Vorarlbergerisch*, що відображено лексикографічно у словнику варіантів німецької мови [6]. Стосовно *DD* поділом передбачено 6 регіонів: північний захід-схід (*Nord-West, Nord-Ost*), центральний захід-схід (*Mitte-West, Mitte-Ost*), південний захід-схід (*Süd-West, Süd-Ost*) [7: 187]. Для *SD* не характерна така диференціація, оскільки тут йдеться про єдиний мовний стандарт, що однак можна піддати сумніву.

Стосовно мовного стандарту, то згідно концепції плуріцентрики, яка призводить до зміни схеми варіантів німецької мови, відбувається зміна поняття стандарту в напрямку його розширення. Іншими словами, визнається не єдиний стандарт, а різні, що визначається регіональними, соціальними чи ситуативними критеріями. Такого роду розширення спричиняє вихід із «нормативного замкнутого кола», внаслідок чого стандартна норма визначається за принципом: « *Standart ist, was formal nach Standart ausschaut oder sich so anhört, selbst wenn der Sprachgebrauch anders ist* » [5: 187].

Звертаючись до проблеми відношення німців до своїх діалектів, можна констатувати, що його амбівалентність підтверджується емпірично розробками з цієї теми ряду наукових інституцій [8: 62]. Німецька мова, що вирізняється широким спектром варіативності як нормативного, так і діалектно-розмовного характеру, зазнає тепер певного перегляду підходів в оцінці діалектного мовлення, що полягає зокрема в зростанні ролі позамовних чинників. В сьогоденішньому глобалізованому світі діалекти все більше стають аргументом в протистоянні глобального і національного, задовольняючи бажання соціального тепла та відчуття батьківщини.

Діалектне мовлення як фактор регіональної приналежності зберігає сьогодні для німців свою значущість, хоч статистика і засвідчує зменшення кількості людей, що можуть розмовляти на діалекті (1991: 55%; 1998: 50%; 2008: 48%) [ebd]. Адже прихильність до регіонального розцінюється в

Німеччині як певна провінційність, що суперечить уявленням німців про освіченість.

Історично склалося, що просвітницькі прагнення ув'язувалися в Німеччині із вимогами зразкового літературного мовлення. Патріотичні почуття того чи іншого регіону до свого діалекту вступають певною мірою в протиріччя із споконвічними прагненнями німців до мовної єдності. Об'єднавчі настрої такого роду посилюються в ті історичні періоди, коли в суспільстві назріває потреба державного об'єднання. Однак, коли воно досягається, погляди звертаються до локальних коренів, якими в мовному сенсі є місцеві діалекти.

“Es gibt wieder eine gewisse Sehnsucht nach etwas Bodenständigem in dieser globalisierten Welt” [8:56]. Цей вислів виражає позицію не лише представників старшого покоління, але й відношення молодих німців, котрі в такій же мірі потребують не втратити себе як індивідууми в сучасному глобалізованому світі. Вивчення проблеми плюріцентрики мов на прикладі німецької мови дозволяє зробити такі висновки:

- плюріцентризм мов є соціолінгвістичним концептом, основними постулатами якого для визначення плюріцентричних мов є критерії екстралінгвістичного характеру. При цьому однак не заперечується вагомість лінгвістичної складової;

- мовна плюріцентрика є ієрархічною структурою, що знаходить відображення у протиставленні домінантні / недомінантні варіанти. В плюріцентриці німецької мови своєрідна субординація варіантів передається поняттям центрів двох рівнів;

- сучасні трактовки мовного стандарту передбачають розширення поняття норми;

- значущим залишається сьогодні для німців регіональне мовлення, яке в сьогоднішньому глобалізованому світі все більше переймає на себе національно ідентифікуючу функцію.

Перспективними бачаться подальші дослідження лексичних, граматичних та прагматичних ознак національних варіантів німецької мови.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Ammon U. Die deutsche Sprache in Deutschland, Österreich und der Schweiz: das Problem der nationalen Varietäten / U. Ammon. – Berlin /New York: De Gruyter, 1995. – 575 S.
2. Clyne M. Pluricentric Languages. Different Norms in Different Countries / M. Clyne. – Berlin / New York, 1992.
3. Kloss H. Die Entwicklung neuerer germanischer Kultursprachen seit 1800. 2.erw. Auflage. – Düsseldorf, 1978.
4. Muhr R. Linguistic dominance and non- dominance in pluricentric languages / R. Muhr // Non – dominant Varieties of pluricentric Languages. – Wien, 2012. – S. 23 - 48.
5. Muhr R. Zur Theorie der Plurizentrik am Beispiel des Deutschen / R. Muhr // Der Sprachdienst. – 2012. – Jahrheft 5. – S. 179-198.
6. Variantenwörterbuch des Deutschen : Die Standartsprache in Österreich, der Schweiz und Deutschland sowie in Liechtenstein, Luxemburg, Ostbelgien und Südtirol / U. Ammon [u.a.]. – Berlin /New York: De Gruyter, 2004. – LXXV. – 954 S.
7. Der Sprachdienst. – 2012. – Jahrheft 5. – S. 151-237.
8. Der Sprachdienst. – 2009. – Jahrheft 2. – S. 54-62.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Марія Кирилюк – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики іноземних мов Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Наукові інтереси: лексична та зіставна семантика, неологія, соціолінгвістика

ЗАЯВКА

на участь у роботі VIII Міжнародної науково-практичної конференції

«Мови і світ: дослідження та викладання»

27-28 березня 2014 року, м. Кіровоград

Прізвище Кирилюк

Ім'я Марія

По батькові Андріївна

Назва доповіді Плюріцентризм на прикладі німецької мови : лінгвальні та соціальні аспекти

Назва секції, в роботі якої Ви плануєте взяти участь:

Секція №1. Мовні системи: проблеми розвитку та функціонування в поліетнічному та полікультурному просторі.

Назва організації Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Посада доцент кафедри теорії та практики іноземних мов

Науковий ступінь кандидат філологічних наук

Вчене звання доцент

Домашня адреса: м. Умань, вул. Леніна 70, кв.37

Телефон: моб. 0969300305

E-mail: marand70@mail.ru